

Олег Хома

СУЧАСНЕ ГЛОБАЛЬНЕ ДЕКАРТОЗНАВСТВО

Nadler, S. et al (2019). *The Oxford Handbook of Descartes and Cartesianism*. Oxford: Oxford UP

З новим оксфордським довідником, присвяченим історії як Декартової філософії зокрема, так і картезіанської в цілому, вітчизняним фахівцям, на мій погляд, буде корисно ознайомитися не лише через цікавість до картезіанства. Це видання є багато в чому прикметним і свідчить про загальні тенденції в дослідницькій роботі, з якими добрий фахівець зобов'язаний бути обізнаним.

Укладачі ставлять собі за мету репрезентувати картезіанське століття в усій його багатій різноманітності. Вони прагнуть подати різноаспектну картину розвитку думки, зосередившись не лише на вченні Декарта, але й на долі цього вчення в картезіанстві XVII століття, його сприйнятті в різних країнах і на критичних його тодішніх переосмисленнях, які, власне, і визначили обличчя сучасної філософії. Це свідчить про триумф нових підходів до вивчення Декартової філософії, які стали визначальними після 50-х рр. XX ст. (зокрема, вони можуть бути сформульовані у вигляді чотирьох Марйонових принципів, які склали основу методологічної концепції, зокрема, і журналу *Sententiae* і які мають, на наше переконання універсальну застосовність у сучасній історико-філософській науці).

Ще 2007 року Жан-Люк Марйон, визначаючи основні тенденції в декартознавчих дослідженнях, дійшов висновку, що вже тоді головною тенденцією цих досліджень була їх глобалізація. Нині цей процес лише посилюється. Марйон засвідчив про своєрідний «міжнародний розподіл праці» в декартознавстві, оскільки нові дослідницькі центри приносили свою проблематику, до того практично відсутню у французькому дослідницькому середовищі. У підсумку виник плідний міжнародний дослідницький контекст, до якого англо-саксонські філософи, за Марйоном, додали проблематику дуалізму, мови, статусу ідей (декартознавчі сюжети взагалі стали одним з орієнтирів для аналітичної філософії), італійські – Матезісу та натурфілософії, німецькі – критики, трансцендентального, питань про буття й про устрій метафізики. Звісно, ці теми не залишаються ізольованими в середовищах своєї появи, вони проникають в інші середовища, стаючи предметом плідних міжнародних дискусій. У 1960-1996 рр. кількість зафіксованих декартознавчих публікацій становила 4402, з них 1745 англомовних проти 1334 франкомовних. Надалі світова щорічна кількість таких публікацій незмінно зростає.

Кількість англомовних дослідників Декарта (передовсім США, Канада, Велика Британія) вже давно перевищила кількість тих, хто досліджує картезіанство у Франції. Утім, ідеться не про якесь зміщення «географічного центру» відкриттів у цій галузі від Франції у бік англосаксонського світу, а про формування міжнародних дослідницьких мереж, які поступово втрачають поняття «центру». Якщо ще в 70-х рр. головні декартознавчі відкриття робилися як правило лише у Франції (або в дослідницьких групах, пов'язаних

© О. Хома, 2019

із французькою традицією й орієнтованих на публікацію своїх результатів французькою: італійці, нідерландці), то сьогодні в цій царині домінує англomовна література¹. Самі французи дедалі частіше стають учасниками великих міжнародних (причому, англomовних) дослідницьких колективів, оскільки таким є найкоротший шлях до визнання поза межами власної країни. Звісно, серед національних дослідницьких спільнот декартознавців французька й досі є найпотужнішою в змістовному плані й найчисленнішою (хоча декартознавців у США не набагато менше), але вона, усе ж, становить меншість у порівнянні зі світовою спільнотою тих, хто досліджує Декарта й картезіанство.

Цю тенденцію добре засвідчує рецензоване видання. Книга містить 50 розділів, тематично об'єднаних у три частини (перша присвячена біографії й філософським поглядам самого Декарта, друга – картезіанству, третя – критикам картезіанської філософії). Прикметно, що зі п'яти десятків авторів 16 представляють університети й дослідницькі установи США, 15 – Франції (хоча Джастин Сміт з університету Париж VII є американцем, що працює у Франції з 2013 року), 5 – Нідерландів, по 4 – Італії й Канади, решта представляють Велику Британію, Румунію і Швейцарію. Звісно, учасниками збірки не був ні Жан-Люк Марйон, провідний на сьогодні декартознавець, ні Венсан Каро, ні Жан-Марі Бейсад, ні Кім Сан Он-Ван-Кун та інші відомі французькі дослідники. Утім, у складі авторів немає й кількох авторитетних американських учених.

Головним чинником у цьому переліку є, на мій погляд, не так статистика, як географія: англomовний довідник, проект всесвітньо відомого британського видавництва (отже, і призначений для використання скрізь у світі, де можуть читати англійською), написаний представниками восьми країн. Варто відзначити й іншу ознаку глобалізму – англomовні автори, які домінують в цьому проекті, є істориками філософії в цілком традиційному сенсі. Вони не орієнтуються, як можна було б очікувати, на т.зв. «аналітичну історію філософії», натомість добре знають латину і французьку, активно звертаються до оригіналів² і попередньої дослідницької традиції, тобто не надто відповідають описаній Рорті моделі «раціональної реконструкції».

Варто відзначити також новий підхід до підручників з історії філософії, який став ледь не панівним у сучасному академічному світі. Звісно, і нині видають як нові, так і старі «авторські» підручники, позначені різним ступенем компілятивності. Певна річ, головна критика на адресу підручників стосувалася саме їхнього здебільшого

¹ Підкреслю, що йдеться не просто про вал публікацій, а саме про інтелектуальне лідерство. Звісно, важливі відкриття у декартознавстві англomовні філософи робили й раніше (наприклад, Дені Камбушнер засвідчив, що пріоритет англomовних філософів у дослідженні «Медитацій як медитацій» (порядку духовних вправ, практикованих єзуїтським орденом, як зразка для самого жанру метафізичних Медитацій, запропонованого Декартом) залишався незмінним від 60-х років аж до праць Крістіана Белена, перша з яких вийшла друком 2000 року. Але нині, якщо ви волієте дізнатися про головні декартознавчі відкриття року, вам байдуже з яких досліджень починати: англomовних чи франкомовних – і ті, й ті є абсолютно необхідними для такого аналізу. Англomовні дослідження нині вийшли на рівень, що забезпечує високу обґрунтованість і оригінальність висновків (наприклад, серед цього-річних праць варто відзначити статтю Семюела Стоунера, який оригінально ототожнює постаті Декартового Злого генія і Медитатора Першої Медитації, щоб пояснити, чому Злий геній є «майже всемогутнім», а не цілковито всемогутнім (уява легко дозволяє зобразити його будь-яким), і чому він не сумнівається в істинах логіки й математики [Stoner 2019]). Тут слід згадати також багаторічну дискусію в англomовній літературі щодо т.зв. «триалізму» Декарта (поняття запровадив 1985 року Джон Котингем), зокрема його критику в працях Марлен Роземонд, Дена Кауфмана й Еухеніо Залдівара.

² Таке звертання стає загальним місцем в англomовній дослідницькій літературі. Для декартознавчої публікації навіть у такій цитаделі «аналітичного духу», як *Mind*, нині цілком природно мети на меті висвітлення Декартового ужитку дієслів *cognoscere*, *scire* й іменника *scientia* «як трьох відмінних епістемічних рівнів» розгортання процесу медитації [див. Clark 2019]. Це означає, що епоха цитування Декарта винятково за англійськими перекладами відходить у минуле, сподіваюся незворотно.

компілятивного характеру, адже один, два чи навіть три автори навряд чи можуть бути однаково добрими фахівцями не лише зі світової філософії в цілому, але й, наприклад, з такого її фрагменту, як «модерна філософія». Тому вони не рідко відтворюють ідеї, стереотипи, штампи, що перебували в обігу до них. Однак не варто забувати, що підручник іноді є не просто корисною, а й незамінною річчю, особливо для нефахівців, що прагнуть скласти загальне уявлення про деякий філософський напрям. Розв'язанням цієї суперечності стали довідники-підручники колективного типу, що компенсують недолік компілятивності залученням провідних фахівців у тих чи тих конкретних галузях як носіїв нового знання, максимально орієнтованих на сучасні наукові дискусії. Отже, узагальнений виклад доповнюється зв'язком із провідними дослідженнями, перетворюючись певним чином з принагідного й можливого на обов'язкове читання³.

Назви розділів і перелік авторів є надто важливими, щоб їх тут не навести:

I. Декарт

Хан ван Рулер, *Філософ, що кидає виклик філософам: життя і праці Декарта*. Роджер Арьев, *Що читає Декарт: його інтелектуальне підруччя*. Тео Фербек, Ерик-Ян Бос, *Кореспонденція й кореспонденти Декарта*. Лекс Ньюмен, *Декарт про метод аналізу*. Лоуренс Нолан, *Декартова метафізика*. Гері Хетфілд, *Ум [mind] і психологія в Декарта*. Хелен Хаттаб, *Декартова фізика: механічна, але не механістична*. Себастьян Марон, *Декартова математика*. Гідеон Менінг, *Декарт і медицина*. Скот Регленд, *Декарт про свободу*. Дені Камбушнер, *Декарт і пасії*. Ігор Агостіні, *Декартова філософська теологія*. Лоранс Рено, *Декартова моральна філософія*. Дельфен Антуан-Маю, *Декарт, політика й «справжні люди»*. Фредерик де Бусон, *Компендіум музики й Декартова естетика*.

II. Картезіанці

Клаудіо Букколіні, *Мерсен запитує Декарта*. Лайза Шапіро, *Принцеса Єлизавета Богемська як картезіанка*. Тед Шмальц, *Ключ Клерсельє і розвиток картезіанства*. Філіп Дрьо, *Луї де ла Форж про ум, причиною вість і союз*. Фред Аблонді, *«Він започаткував схизму у філософії»: картезіанство Жеро де Кордемуа*. Дені Моро, *Антуан Арно: картезіанський філософ?* Жан-Крістоф Барду, *Двозначності Мальбраншевого картезіанства*. Антонелла дель Прете, *Князь картезіанських філософів: П'єр Сильван Режі*. Мінеа Добре, *Жак Роо і картезіанський експерименталізм*. Тед Шмальц, *Роберт Дегабет і доповнення філософії Декарта*. Віп ван Бунге, *Рання реценція картезіанства у Нідерландах*. Тед Шмальц, *Цікавий випадок Генрикусу Регіуса*. Андреа Саньякомо, *Гейлінкс і Quod Nescis principle: консервативна революція*. Аліс Раньї, *Йоган Клуберг і пошук Iteum Philosophiae: нове відкриття (картезіанської) метафізики*. Міт'я Рью-Болн, *Що таке картезіанство: Фонтенель і подальше вибудовування картезіанської філософії*. Сара Хатон, *Картезіанство у Британії*. Джулія Бельджийозо, *«Італія не хоче бути картезіанською»: і має на те вагомий підстаєв*. Дан Арбіб, *Створенні вічних істин: проблеми і контекст*. Жан-Робер Армогат, *Картезіанство і ехаристії на фізика*. Марі-Фредерік Пелегрен, *Картезіанство і фемінізм*.

III. Критики

Елен Бушино, *Паскаль і Пор-Рояль*. Антонія ЛоЛордо, *Гасенді як критик Декарта*. Даглас Джесеф, *Оптика, перша філософія і натуральна філософія в Гобса і Декарта*. Джаспер Райд, *Генрі Мор, прихильник і опонент картезіанства*. Гендлі Куні, *Кавендіш vs. Декарт щодо механізму і душі тварин*. Стівен Надлер, *Спіноза, Декарт і «дурні картезіанці»*. Майкл Хіксон, *Сімон Фуш'є і антикартезіанський скептицизм*. Філіпп Аму, *Лок про картезіанські душі й картезіанські тіла*. Христ'я Мерсер, *Відповідь Анни Конвей картезіанству*. Жан-Паскаль Анфре, *Ляйбніц і Декарт*. Тод Раян, *Cartésien Manqué: П'єр Бейль і картезіанство*. Софі Ру, *Засудження картезіанської натуральної філософії за Людовика XIV (1661-91)*. Томас Леон, *П'єр-Даніель Юе, скептичний критик картезіанства і захисник релігії*. Джастин Сміт, *Іаберіель Даніель: Декарт крізь дзеркало фікції*. Ендрю Дженьяк, *Фізика й метафізика в Декарта і Ньютона*.

³ Обов'язкове особливо для тих, хто починає вивчати Декарта. Звісно, навіть найкращий підручник не замінить першоджерел. Однак, приступаючи до вивчення останніх, початківцеві, знайомий з підручником сучасного типу, істотно заощадить час, маючи певну загальну картину й не винаходячи велосипеди на кожному кроці. Коли ж ідеться про знавців і експертів, читання таких підручників є важливим і для них, оскільки дає привід оцінити свої власні підходи на тлі узагальненого матеріалу, запропонованого провідними учасниками сучасних дискусій. Підручники нового типу нині є носіями тез у науковій дискусії, а не заялжених штампів.

Звісно, такий добір матеріалів дозволяє максимально повно ознайомитися з філософією Декарта та з картезіанством у цілому. Враховуючи ж кваліфікацію дослідників я б настійливо рекомендував активно використовувати цей довідник і на вітчизняних філософських факультетах. Такого типу довідники, певна річ, не новина. Їхніми образами стали вже традиційні збірки типу Cambridge Companions, Routledge Companions тощо. Останнім часом у Франції запозичили цей принцип, за ним побудовано наприклад, «Лекції з Декарта», відносно нещодавно опубліковані видавництвом Ellipses [Buson et al. 2015]. Остання збірка дуже нагадує рецензовану тут, але має значно менші масштаби: 16 розділів, серед авторів яких лише двоє іноземців (Стефано ді Белла з Італії і Тео Фербек), хоча, звісно, французькі дослідники, об'єднані в збірці, здатні самостійно впоратися з розв'язанням декартознавчих проблем будь-якого рівня складності. Утім, подих глобалізації відчувається й у французькому підручнику, оскільки там є такий «типово англосаксонський» розділ, як «Декартова філософія ума» – назва, не характерна для французької традиції, явна відсилка до philosophy of mind.

Варто зазначити, що рецензоване видання є особливо важливим для вітчизняних дослідників, зважаючи на сумну практику наших «колективних підручників», які дуже часто постають зразками гранично концентрованої компілятивності, оскільки пишуться суто «номінальними» фахівцями, що не тільки не здійснюють реальних досліджень у відповідних галузях, але часто взагалі мають про них досить приблизні уявлення. У цьому контексті *The Oxford Handbook of Descartes and Cartesianism* може сприйматися як ознака надії і привід для великої і натхненної роботи з «виправлення імен» у нашій піднебесній.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

- Buson, F. de., Cassan, E., & Kambouchner, D. (2015). *Lectures de Descartes*. Paris: Ellipses.
- Clark, M. (2019). Faculties, Knowledge, and Reasons for Doubt in the Cartesian Circle. *Mind*, 128(511), 647-672. <https://doi.org/10.1093/mind/fzz009>
- Kambouchner, D. (2015). *Descart n'a pas dit*. Paris: Les Belles Lettres.
- Nadler, S., Schmaltz, T. M., & Antoine-Mahut, D. (2019). *The Oxford Handbook of Descartes and Cartesianism*. Oxford: Oxford UP. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198796909.001.0001>
- Stoner, S. A. (2019). Who Is Descartes' Evil Genius? *Journal of Early Modern Studies*, 7(2), 9-29. <https://doi.org/10.5840/jems20187211>

Одержано / Received 11.07.2019

Oleg Khoma

Contemporary global Descartes studies

Review of Nadler, S. et al (2019). *The Oxford Handbook of Descartes and Cartesianism*. Oxford: Oxford UP.

Олег Хома

Сучасне глобальне декартознавство

Огляд видання Nadler, S. et al (2019). *The Oxford Handbook of Descartes and Cartesianism*. Oxford: Oxford UP.

Oleg Khoma, Doctor of sciences in philosophy, Professor, Head of the Department of Philosophy and Humanities at Vinnitsia National Technical University.

Олег Хома, доктор філософських наук, завідувач кафедри філософії та гуманітарних наук Вінницького національного технічного університету.

e-mail: quid2anim@gmail.com